

WYROK Z DNIA 16 LUTEGO 2012 R.

III KK 253/11

Prawo ubiegania się o odszkodowanie i zadośćuczynienie na podstawie art. 11 ust. 1 ustawy z dnia 23 lutego 1991 r. o uznaniu za nieważne orzeczeń wydanych wobec osób represjonowanych za działalność na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego (Dz. U. Nr 34, poz. 149 ze zm.), mają również osoby, co do których zapadły orzeczenia uniewinniające lub umarzające postępowanie z powodów, o których mowa w art. 17 § 1 pkt 1 i 2 k.p.k., a które wcześniej nie wystąpiły ze stosownym wnioskiem w oparciu o przepisy Kodeksu postępowania karnego.

Sędzia SN: T. Grzegorzczak (przewodniczący).

Sędziowie: SN A. Tomczyk, SA (del. do SN) H. Komisarski (sprawozdawca).

Prokurator Prokuratury Generalnej: Z. Siejbik.

Sąd Najwyższy w sprawie Joanny R., o odszkodowanie i zadośćuczynienie po rozpoznaniu w Izbie Karnej na rozprawie w dniu 16 lutego 2012 r., kasacji, wniesionej przez Rzecznika Praw Obywatelskich od wyroku Sądu Apelacyjnego w G. z dnia 17 czerwca 2009 r., utrzymującego w mocy wyrok Sądu Okręgowego w G. z dnia 6 stycznia 2009 r.,

u ch y li ł zaskarżony wyrok oraz utrzymany nim w mocy wyrok Sądu Okręgowego w G. i sprawę p r z e k a z a ł temu ostatniemu Sądowi do ponownego rozpoznania.

U Z A S A D N I E N I E

Joanna R. została zatrzymana w dniu 23 grudnia 1982 r. pod zarzutem popełnienia czynu z art. 18 § 2 k.k. z 1969 r. w zw. z art. 48 ust. 2 i 3 dekretu o stanie wojennym w zb. z art. 273 § 2 k.k. z 1969 r. Czyn ten miał polegać na tym, że w okresie stanu wojennego, poprzez przeprowadzenie badań ankietowych, udzieliła pomocy Teresie R. w opracowaniu tekstu „Nasze dziś i jutro” oraz tekstu „Naród domaga się praw a nie łaski – propozycja programu”, które to teksty sporządzone były w celu rozpowszechnienia i zawierały nieprawdziwe wiadomości, mogące wywołać niepokój publiczny i rozruchy. Nadto, Joannie R. zarzucono to, że w okresie stanu wojennego, w celu rozpowszechnienia, sporządziła kilka egzemplarzy pism, w szczególności „Egzekutywa” i „Szopka Polityczna”, które to pisma zawierały fałszywe wiadomości, mogące wywołać niepokój publiczny lub rozruchy, a następnie pisma te rozpowszechniła, tj. czyn z art. 273 § 2 k.k. z 1969 r. w zw. z art. 270 § 1 k.k. z 1969 r.

Postanowieniem z dnia 24 grudnia 1982 r. Joanna R. została tymczasowo aresztowana i osadzona w Areszcie Śledczym w G.

Prokurator skierował do Sądu Marynarki Wojennej akt oskarżenia, w którym zarzucił Joannie R. wyżej wskazane przestępstwa.

Postanowieniem z dnia 28 lipca 1983 r. Sąd Marynarki Wojennej w G., na podstawie art. 3 ust. 3 ustawy z dnia 21 lipca 1983 r. o amnestii (Dz. U. Nr 39, poz. 177) umorzył postępowanie karne przeciwko Joannie R. – w dniu 30 lipca 1983 r. opuściła ona Areszt Śledczy w G. Sąd Najwyższy – Izba Wojskowa postanowieniem z dnia 5 października 1983 r., uchylił to postanowienie i przekazał sprawę do ponownego rozpoznania Sądowi Marynarki Wojennej, który postanowieniem z dnia 31 grudnia 1983 r., sygn. akt Sm. (...), ponownie umorzył postępowanie wobec Joanny R. na podstawie wspomnianej ustawy o amnestii.

W dniu 12 stycznia 1990 r. Prezes Izby Wojskowej Sądu Najwyższego złożył rewizję na korzyść Joanny R.

Postanowieniem z dnia 16 października 1990 r., Sąd Najwyższy – Izba Wojskowa uchylił zaskarżone postanowienie i sprawę przekazał do ponownego rozpoznania Sądowi Marynarki Wojennej, który z kolei uznał się niewłaściwym i sprawę przekazał Sądowi Rejonowemu w S.

Sąd Rejonowy w S. postanowieniem z dnia 22 stycznia 1991 r., umorzył postępowanie karne przeciwko Joannie R., na podstawie art. 11 pkt 1 k.p.k. z 1969 r., wobec niepopelnienia przestępstwa.

W dniu 13 marca 1992 r. Joanna R. złożyła wniosek o odszkodowanie i zadośćuczynienie za niesłuszne tymczasowe aresztowanie w opisanej sprawie. Postanowieniem z dnia 21 października 1993 r., Sąd Wojewódzki w G. oddalił ten wniosek, jako złożony po upływie terminu wskazanego w art. 489 pkt 2 k.p.k. z 1969 r.

W dniu 3 października 2008 r. Joanna R. wystąpiła do Sądu Okręgowego w G. z wnioskiem o zasądzenie odszkodowania i zadośćuczynienia za doznaną krzywdę „w związku z represjami, jakie miały wobec niej miejsce w czasie stanu wojennego”. Jako podstawę swoich roszczeń wskazała ustawę z dnia 23 lutego 1991 r. o uznaniu za nieważne orzeczeń wydanych wobec osób represjonowanych za działalność na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego (Dz. U. z 1991 r. Nr 34, poz. 149 ze zm.).

Wyrokiem z dnia 6 stycznia 2009 r., Sąd Okręgowy w G. oddalił wniosek Joanny R.

Apelację od tego wyroku złożył pełnomocnik wnioskodawczyni, który podniósł zarzut błędu w ustaleniach faktycznych i domagał się uchylenia zaskarżonego wyroku i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania.

Wyrokiem z dnia 17 czerwca 2009 r., Sąd Apelacyjny w G. utrzymał zaskarżony wyrok w mocy, uznając apelację za oczywiście bezzasadną.

Od tego ostatniego wyroku kasację, w trybie art. 521 k.p.k., na korzyść Joanny R., złożył Rzecznik Praw Obywatelskich, który podniósł zarzut „rażącego i mającego istotny wpływ na treść orzeczenia naruszenia przepisów prawa, tj. art. 17 § 1 pkt 7 k.p.k. w zw. z art. 11 ust. 1 ustawy z dnia 23 lutego 1991 r. o uznaniu za nieważne orzeczeń wydanych wobec osób represjonowanych za działalność na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego (Dz. U. z 1991 r. Nr 34, poz. 149 ze zm.), skutkującego niezasadnym utrzymaniem w mocy zaskarżonego orzeczenia Sądu Okręgowego w G., w następstwie wyrażania błędnego poglądu prawnego, że prawomocny wyrok Sądu Wojewódzkiego w G. z dnia 21 października 1993 r., na podstawie którego oddalono wniosek Joanny R. o odszkodowanie i zadośćuczynienie za oczywiście niesłuszne tymczasowe aresztowanie w sprawie rozpoznanej przez Sąd Marynarki Wojennej w G., sygn. Sm. (...), z uwagi na uchybienie terminowi z art. 489 pkt 2 k.p.k. z 1969 r., stworzył ujemną przesłankę procesową w postaci powagi rzeczy osądzonej, która uniemożliwiała uwzględnienie kolejnego wniosku Joanny R. o zasądzenie odszkodowania i zadośćuczynienia za tymczasowe aresztowanie stosowane wobec niej w wyżej wymienionej sprawie, w oparciu o przepisy „ustawy łutowej”, w sytuacji gdy w stosunku do wnioskodawczyni umorzono postępowanie karne z powodów, o których była mowa w art. 11 pkt 1 k.p.k. z 1969 r. (obecnie art. 17 § 1 pkt 1 k.p.k.), w toku którego była tymczasowo aresztowana za swoją działalność, która może być uznana za działalność na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego i nie zostało prawomocnie zasądzone na rzecz wnioskodawczyni odszkodowanie i zadośćuczynienie z tego tytułu, co nie tworzy stanu powagi rzeczy osądzonej”.

Ostatecznie skarżący wniósł o uchylenie zaskarżonego wyroku oraz utrzymanego nim w mocy wyroku Sądu Okręgowego w G. i przekazanie sprawy temu ostatniemu Sądowi do ponownego rozpoznania.

Sąd Najwyższy zważył co następuje.

Kasacja okazała się zasadna. Sądy obu instancji błędnie przyjęły, że prawomocny wyrok Sądu Wojewódzkiego w G. z dnia 21 października 1993 r., oddalający wniosek Joanny R. o odszkodowanie i zadośćuczynienie za oczywiście niesłuszne tymczasowe aresztowanie w sprawie, sygn. akt. Sm. (...), z uwagi na uchybienie terminowi z art. 489 pkt 2 k.p.k. z 1969 r., stworzył powagę rzeczy osądzonej, która uniemożliwia uwzględnienie kolejnego wniosku Joanny R. o zasądzenie odszkodowania i zadośćuczynienia za tymczasowe aresztowanie w oparciu o art. 11 ust. 1 ustawy z dnia 23 lutego 1991 r. o uznaniu za nieważne orzeczeń wydanych wobec osób represjonowanych za działalność na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego.

Akceptacja poglądu wyrażonego przez Sąd Okręgowy w G. i Sąd Apelacyjny w G. prowadziłaby w istocie do przekreślenia celu ustawy z dnia 19 września 2007 r. o zmianie ustawy o uznaniu za nieważne orzeczeń wydanych wobec osób represjonowanych za działalność na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego (Dz. U. z 2007 r. Nr 191, poz. 1372), która weszła w życie w dniu 18 listopada 2007 r. Otóż, do czasu tej nowelizacji możliwe było stwierdzenie nieważności, a tym bardziej dochodzenie odszkodowania i zadośćuczynienia, na podstawie przedmiotowej ustawy, tylko w odniesieniu do orzeczeń wydanych w okresie od dnia 1 stycznia 1944 r. do dnia 31 grudnia 1956 r. Nowelą z dnia 19 września 2007 r. rozszerzono zakres zastosowania ustawy z dnia 23 lutego 1991 r. także na orzeczenia wydane po dniu 31 grudnia 1956 r., a przed dniem 31 grudnia 1989 r.

Głównym celem opisanej wyżej zmiany było umożliwienie uzyskania realnej, materialnej rekompensaty osobom, których dotknęły represje za działalność na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego w okresie stanu wojennego, tj. po 13 grudnia 1981 r. Na taki właśnie cel wskazuje

uzasadnienie poselskiego projektu ustawy, wniesionego do Marszałka Sejmu RP w dniu 15 kwietnia 2006 r. (druk sejmowy nr 595). Jednym z najistotniejszych przejawów intencji ustawodawcy była zmiana treści art. 11 ust. 1 ustawy z dnia 23 lutego 1991 r., który po nowelizacji otrzymał brzmienie: „Przepisy art. 8 – 10 mają odpowiednie zastosowanie również wobec osób, co do których zachodzą przesłanki do stwierdzenia nieważności orzeczenia, jeżeli oskarżonego uniewinniono lub postępowanie umorzono z powodów, o których mowa w art. 17 § 1 pkt 1 i 2 Kodeksu postępowania karnego, i nie zostało prawomocnie zasądzone odszkodowanie i zadośćuczynienie, a osoby te były zatrzymane lub tymczasowo aresztowane. Roszczenia o odszkodowanie i zadośćuczynienie nie przedawniają się.”. Co istotne, przepisy art. 8 – 10 regulują zasady dochodzenia od Skarbu Państwa odszkodowania za poniesioną szkodę i zadośćuczynienia za doznaną krzywdę.

W efekcie od dnia 18 listopada 2007 r., na podstawie art. 11 ust. 1 ustawy z dnia 23 lutego 1991 r., odszkodowanie i zadośćuczynienie może uzyskać osoba, wobec której:

- w okresie od dnia 1 stycznia 1944 r. do dnia 31 grudnia 1989 r. zapadło orzeczenie o uniewinnieniu lub umorzeniu postępowania z powodów, o których mowa w art. 17 § 1 pkt 1 i 2 k.p.k., jeżeli zarzucany jej czyn był związany z działalnością na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego (co pozwalałoby przyjąć, że „zachodzą przesłanki do stwierdzenia nieważności orzeczenia”),
- zastosowano zatrzymanie lub tymczasowe aresztowanie,
- nie zapadało prawomocne orzeczenie o zasądzeniu odszkodowania i zadośćuczynienia.

Przenosząc poczynione rozważania na grunt niniejszej sprawy stwierdzić trzeba, że przypadku Joanny R. wszystkie przesłanki, o których mowa w art. 11 ust. 1 ustawy z dnia 23 lutego 1991 r. zostały spełnione.

Po pierwsze, z ustalonego przez Sąd Okręgowy i zaakceptowanego przez Sąd Apelacyjny stanu faktycznego wynika, że Joanna R. w okresie stanu wojennego prowadziła działalność opozycyjną, tj. działalność na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego.

Po drugie, w związku z prowadzoną działalnością wnioskodawczyni zarzucono popełnienie przestępstw z art. 18 § 2 k.k. z 1969 r. w zw. z art. 48 ust. 2 i 3 dekretu o stanie wojennym w zb. z art. 273 § 2 k.k. z 1969 r. oraz z art. 273 § 2 k.k. z 1969 r. w zw. z art. 270 § 1 k.k. z 1969 r. Ostatecznie zaś postanowieniem z dnia 22 stycznia 1991 r., Sąd Rejonowy w S. umorzył postępowanie karne wobec niej, na podstawie art. 11 pkt 1 k.p.k. z 1969 r., z uwagi na niepopełnienie przestępstwa. Art. 11 pkt 1 k.p.k. z 1969 r. jest wprost odpowiednikiem art. 17 § 1 pkt 1 k.p.k.

Po trzecie, na rzecz Joanny R. nie zasądzono odszkodowania ani zadośćuczynienia z tytułu stosowanego wobec niej tymczasowego aresztowania.

Prawdą jest, że wnioskodawczyni w 1992 r. podjęła próbę uzyskania odszkodowania i zadośćuczynienia na podstawie przepisów Kodeksu postępowania karnego z 1969 r. Wniosek okazał się jednak spóźniony i Sąd Wojewódzki w G., postanowieniem z dnia 21 października 1993 r., oddalił go z tego powodu. Jak już zaznaczono wcześniej, orzeczenie to, w analizowanym przypadku, nie stwarza jednak stanu powagi rzeczy osądzonej, uniemożliwiającego Joannie R. uzyskanie odszkodowania i zadośćuczynienia na podstawie art. 11 ust. 1 ustawy z dnia 23 lutego 1991 r. Za takim stanowiskiem przemawia cel zmian wprowadzonych ustawą z dnia 19 września 2007 r., o czym też już była mowa. Kontynuując obecnie ten wątek należy zauważyć, że przedmiotowa nowelizacja bez wątpienia odnosi się do orzeczeń o uniewinnieniu lub umorzeniu postępowania z powodów określonych w art. 17 § 1 pkt 1 i 2 k.p.k., które zapadały przed jej wejściem w życie, tj. przed dniem 18 listopada 2007 r. Prawo ubiegania się

o odszkodowanie i zadośćuczynienie, na podstawie wspomnianego art. 11 ust. 1, niewątpliwie mają osoby, co do których zapadały tego rodzaju orzeczenia, a które wcześniej nie wystąpiły ze stosownymi wnioskami w oparciu o przepisy Kodeksu postępowania karnego (obecnie albo poprzednio obowiązującego), mimo że spełnione zostały zawarte w tych przepisach przesłanki. Przeszkodą dla dochodzenia roszczeń przez te osoby nie będzie upływ terminu zawartego w art. 555 k.p.k. (art. 489 pkt 2 k.p.k. z 1969 r.), ponieważ zgodnie z obecnym brzmieniem art. 11 ust. 1, ustawy z dnia 23 lutego 1991 r. roszczenia o odszkodowanie i zadośćuczynienie, o których mowa w tym przepisie, nie przedawniają się.

Zdaniem Sądu Najwyższego, nie ma żadnych racjonalnych powodów, aby różnicować sytuację osób, które mając możliwość dochodzenia odszkodowania i zadośćuczynienia na podstawie przepisów Kodeksu postępowania karnego (obecnie albo poprzednio obowiązującego) nie uczyniły tego i w efekcie upłynął im termin wskazany w art. 555 k.p.k. (art. 489 pkt 2 k.p.k. z 1969 r.) i osób, które z takim wnioskiem wystąpiły, ale uchybiły temu terminowi i z tego względu wnioski ich zostały oddalone. Wolą ustawodawcy jest przecież to, aby – jak już wskazano – roszczenia ujęte w art. 11 ust. 1 ustawy z dnia 23 lutego 1991 r. nie przedawniały się. W konsekwencji, także i dla tej ostatniej grupy osób otworzono możliwość ponownego wystąpienia z wnioskiem o odszkodowanie i zadośćuczynienie, lecz już w oparciu o celowo ku temu stworzoną podstawę prawną.

Podkreślić trzeba, że osoby, które doznały represji w okresie stanu wojennego (jak np. Joanna R.), nie mogły przed dniem 18 listopada 2007 r. dochodzić odszkodowania i zadośćuczynienia na podstawie ustawy z dnia 23 lutego 1991 r. Gdyby przed tą datą takie wnioski zostały złożone, to zostałyby oddalone. Należy jednak przyjąć, że i w takich przypadkach osoby te mogą ponownie wystąpić z wnioskiem o odszkodowanie i zadośćuczynienie w oparciu o art. 11 ust. 1 tej ustawy (rzecz jasna, jeżeli

przesłanki zawarte w tym przepisie są spełnione). Intencją ustawodawcy było bowiem stworzenie również takim osobom nowej i skutecznej drogi do dochodzenia swoich słuszných roszczeń. I w tym przypadku nie można by zatem mówić o wystąpieniu stanu rzeczy osądzonej, ponieważ wypaczałoby to cel, który chciał osiągnąć ustawodawca uchwalając nowelę z dnia 19 września 2007 r. Jest to też argument przemawiający za brakiem powagi rzeczy osądzonej w sytuacji, która zaistniała odnośnie Joanny R.

Uznając, że w przedmiotowej sprawie zaistniał stan powagi rzeczy osądzonej Sąd Apelacyjny, jak i Sąd Okręgowy dopuściły się rażącego i mającego istotny wpływ na treść orzeczenia naruszenia art. 17 § 1 pkt 7 k.p.k. w zw. z art. 11 ust. 1 ustawy z dnia 23 lutego 1991 r.

Mając powyższe na uwadze Sąd Najwyższy uchylił zaskarżony wyrok i utrzymany nim w mocy wyrok Sądu Okręgowego w G. i sprawę przekazał temu ostatniemu Sądowi do ponownego rozpoznania.

Rozpoznając sprawę ponownie Sąd Okręgowy powinien kierować się przedstawionymi wyżej zapatrywaniami, tak, aby uniknąć uchybienia, które stało się przyczyną uchylenia dotychczas zapadłych wyroków.